

Csink Lóránt

GONDOLATOK A LÁTHATATLAN ÉS A TÖRTÉNETI ALKOTMÁNYRÓL

Alig több mint tíz évvel ezelőtt, 2013 novemberében életem egyik első külföldi konferenciájára szervezett be Hörcher Ferenc. Az előadások közötti szünetben szenvedélyesen érveltünk a történeti alkotmánnyal kapcsolatos nézeteink mellett, majdnem lekésve a következő konferenciablokkot. Az ünnepelt számára készülő kötet jó alkalom arra, hogy érveimet újragondoljam, megfogalmazzam, és a történeti alkotmány jogtörténeti és alkotmánybíróági megközelítéseivel kapcsolatos megjegyzéseimet papírra vessem. Köszönöm ezt a lehetőséget! Ferenc, Isten éltesse!

TÖRTÉNETI ALKOTMÁNY MAGYARORSZÁGON

Magyarországon a történeti alkotmány jogtörténeti megközelítése szorosan kapcsolódott a legitimáció kérdéséhez: kulcskérdésnek bizonyult, hogy honnan származik a szuverenitás és az államhatalom. A honfoglalástól egészen a 14. század elejéig a legitimitás a leszármazáson alapult, a magyar királyok hatalma onnan eredt, hogy a honfoglaló törzsek élén álló Árpád leszármazottai voltak. Ezt leszámítva az ország másban nem volt egységes: nemzetiségében, nyelvében és kultúrájában heterogén volt.

Az Árpád-ház kihalása után a szuverenitást és az államiságot más alapokra kellett helyezni. Ez az új alap jelent meg a Szent Korona-tanban: a Szent Korona mint a király személyétől elvonatkoztatott személyiség az államhatalom legfőbb alanya. A megosztott törvényhozó és végrehajtó hatalom tagjai benne egyesülnek: a mindenkori király és a mindenkori politikai nemzet. A korabeli viszonyok között a Szent Korona a hatalomgyakorlás garanciája is volt: a Szent Korona mint jogi személyiség teljes hatalommal rendelkezik, amelyet egyik tagja (azaz sem a király, sem a politikai nemzet) nem sajátíthat ki. A Szent Korona

doktrínája tehát magában foglalja a hatalmi ágak szétválasztásának teljességét, amely garancia arra, hogy a törvényhozó és a végrehajtó hatalmat csak a király és a nemzet együttesen gyakorolhatja.¹

A Szent Korona-tan rugalmassága biztosította az ország szuverenitása visszaszerzésének és a közjogi hagyományokhoz való visszatérésnek a lehetőségét azokban az időszakokban, amikor a folytonosság megszakadni látszott, különösen a török invázió 150 éve alatt, amikor az ország három részre szakadt. A történeti alkotmány ilyen nyitottsága lehetővé tette, hogy koncepciója az évszázadok során gazdag tartalommal teljen meg.

A Szent Korona-tan és a történeti alkotmány nem feleltethető meg kölcsönösen egymásnak: a történeti alkotmány az a fogalmi keret, amely lehetővé tette a Szent Korona-tan érvényesülését. A történeti alkotmány időszakában az alkotmányos szabályokat különböző törvények, szokások és elvek állították össze, amelyek folyamatosan és folyamatosan alakultak.

A 19. század első fele a kartális alkotmányok időszaka volt: számos országban fogadtak el alkotmánytörvényeket. A Magyar Királyság nem követte (nem követhette) ezt az utat. Ennek fő oka, hogy az ország akkor a Habsburg Birodalom része volt: a birodalmi alkotmány a birodalom egységét szolgálta volna, nem pedig a nemzeti függetlenséget. A reformkorban, az 1820-as években a magyar kultúra, művészet és nyelv sokat fejlődött, de az alkotmányozás terén nem követték a *mainstream* folyamatokat. Az alkotmányos hagyományok megőrzésére való törekvés politikailag teljesen érthető, de a nyugati fejlődési hullámtól gyökeresen eltérő jelenség volt. Ennek fényében Magyarország a birodalomban fenntartotta a történeti alkotmányt, és ez a kiegyezés után sem változott, amikor az ország nagyobb jelentőségre tett szert a birodalmon belül.

Az első világháborút követő időszakban is fontos szerepet töltött be a történeti alkotmány. A háború elvesztése után a birodalom összeomlott, darabokra hullott, és Magyarország a trianoni békeszerződés következtében elveszítette területének kétharmadát. Ilyen körülmények között a monarchia két fő országa, Ausztria és Magyarország eltérő utat választott. Ausztria új államot hozott létre, amely nem kötődött a Habsburg Birodalomhoz. Magyarország ezzel szemben ragaszkodott a történeti alkotmányhoz és a monarchikus államformához. Az ország felépítése a félelnöki rendszerhez hasonlított, a király helyett a kormányzó gyakorolta az államfői hatalmat, de névleg és formailag királyság maradt. A ténykérdés különbözött a jogkérdéstől: jogilag az ország mindaddig királyság marad, amíg alkotmányosan nem alakul át köztársasággá, és ez akkor még nem történt meg,

¹ KOC SIS 1995: 91–92.

noha a szövetségesek szorgalmazták, hogy Magyarország államformája köztársaság legyen.² A folytonosság hangsúlyozásának politikai oka volt: ha Magyarország új államot hozott volna létre, elveszítette volna igényét az elcsatolt területekre; a területek feladása az adott társadalmi körülmények között politikailag elfogadhatatlan volt. A gyakorlatban a történeti alkotmány maradt érvényben, hiszen az állam a korábbi alkotmányos hagyományok szerint működött tovább.³

A második világháború után, 1946-ban Magyarország kikiáltotta a köztársaságot, és parlamentáris alapon hozták létre az államszerkezetet. A magyar jogtörténet viszont még a köztársaság kikiáltását is a történeti alkotmány részének tekinti. Így a történeti alkotmány egészen 1949-ig, a kommunista alkotmány bevezetéséig fennmaradt.

Az 1989–1990-es rendszerváltás idején Magyarországnak lehetősége volt visszatérni 1949-ben feladott közjogi hagyományaihoz. Ez a fajta „visszatérés” azonban nem a formális jogfolytonosság alapján történt, hiszen ebben az esetben az akkor hatályos Alkotmány hatályon kívül helyezésére és ezzel együtt a sarkalatos törvények visszaállítására kellett volna törekedni. Történeti alkotmányt azonban nem lehet „létrehozni”,⁴ nem lehet a szokásokat, hagyományokat, íratlan jogforrásokat a formális jogalkotási eljárás keretében, pusztán a parlamenti törvényhozás útján elfogadni.

Az Alaptörvény nyilvánvaló célja az 1949 előtti jogrendszerrel való jogfolytonosság helyreállítása. A Nemzeti hitvallás ezt egyértelművé teszi: rögzíti, hogy a Szent Korona az állami folytonosságot képviseli. Az Alaptörvény célja, hogy „nyisson a múlt felé”, hogy lehetőséget biztosítson a történeti alkotmány „újraélesztésére”. Az Alaptörvény narratívája az 1990 és 2011 közötti alkotmányosságot ideiglenesnek tekinti, és az 1949 előtti időszakkal való folytonosságot kívánja megteremteni. A fő magyarázat a tartalmi legitimitációban keresendő: az Alaptörvény mögött nincs társadalmi vagy politikai konszenzus, ezek hiányában pedig a történelmi gyökerekben kellett alapot keresni.

A TÖRTÉNETI ALKOTMÁNY ÉS A KARTÁLIS ALKOTMÁNY KÖZÖTTI KÜLÖNBBSÉGEK

A legszembevetőbb (tankönyvi) különbség a történeti alkotmány és a kartális alkotmányok között az, hogy az utóbbiak esetében az emberi jogokra, az állam-

² SZABÓ 2017: 446.

³ SZABÓ 2022: 74.

⁴ PACZOLAY 1994: 34.

1. táblázat. A történeti alkotmány és a kartális alkotmány közötti különbségek

	Kartális alkotmány	Történeti alkotmány
Normák száma	jellemzően egy	több
Folytonosság	nem feltétlenül, lehet forradalmi	folytonos
Jogforrási elsőbbség	igen	nem
Zártság (egységesség)	igen	nem

Forrás: a szerző szerkesztése

szerkezetre és a társadalmi rendszerre vonatkozó alapvető szabályokat egyetlen dokumentum, az alkotmány tartalmazza. Kivételesen előfordulhat, hogy az alkotmány nem egyetlen dokumentum, de a szabályok még ebben az esetben is egységes egészet alkotnak.⁵ A történeti alkotmány esetében a társadalmi-politikai berendezkedésre vonatkozó szabályok különböző helyeken és időkben születtek, és nem is mindegyiket foglalták írásba.

Fontosabb különbség, hogy a történeti alkotmányt a folytonosság jellemzi: elemei nem forradalmi módon alakulnak ki, hanem az újabb értelmezések a korábbiakhoz kapcsolódnak. A történeti alkotmány nem valamilyen szabálytömeg, hanem maga a fejlődés.⁶

További különbség, hogy a történeti alkotmány – a kartális alkotmánnyal ellentétben – nem rendelkezik formális elsőbbséggel más normákkal szemben. A kartális alkotmány jogforrási szempontból is magasabb helyen van, mint a többi norma, és meghatározott eljárási szabályok szerint kell létrehozni. Az alkotmányi rendelkezések fölötté állnak más szabályoknak. A történeti alkotmány esetében viszont nincs formális elsőbbség. Az, hogy egy szabály a történeti alkotmány része-e, maga is értelmezés (és esetleges vita) kérdése. Ez a körülmény lehetetlenné teszi az alkotmánybíráskodást: nincs szilárd alap, amelyhez a jogi rendelkezéseket mérni lehetne.

Szintén a rugalmasságból és a formális szupremácia hiányából következik az, hogy a történeti alkotmány szabályai nem alkotnak egységes rendszert. A kartális alkotmány esetében azt feltételezzük, hogy logikai egységet alkot, amelyen belül nem lehet ellentmondás vagy jöghézag (az alkotmány zártságának elve). A történeti alkotmányra ugyanez nem igaz. Ez a másik ok, amely kizárja a történeti alkotmányon alapuló alkotmánybíráskodást.

⁵ Például a Cseh Köztársaságban az Alapjogi Charta az alkotmánytól különálló dokumentum.

⁶ SZALMA 2017: 180.

A TÖRTÉNETI ALKOTMÁNY AZ ALAPTÖRVÉNYBEN

A Nemzeti hitvallás számos utalást tesz a történeti alkotmányra:

Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét. Valljuk, hogy a történeti alkotmányunkban gyökerező önazonosságunk védelmezése az állam alapvető kötelessége.

A Nemzeti hitvallás következő mondata egyértelművé teszi, hogy az Alaptörvényt a történeti alkotmánnyal jogfolytonosnak tekinti; kimondja, hogy „nem ismerjük el történeti alkotmányunk idegen megszállások miatt bekövetkezett felfüggesztését”. Ez a megközelítés a német és a szovjet megszállást a folytonosság felfüggesztésének (nem megszakadásának!) tekinti, amely folytonosság így 1990-ben folytatódhatott.

A Nemzeti hitvallás ezen elemei az Alaptörvény legitimitására és ideológiájára reflektálnak; ezek sokkal inkább politikai, mint jogi szövegrészek. Ugyanakkor az Alaptörvény becikkelyezett része is utal a történelmi alkotmányra: az R) cikk (3) bekezdése szerint: „Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.”

A korábbiakból kitűnik, hogy maga a történeti alkotmány nem lehet az alkotmánybíráskodás alapja. Egyrészt a történeti alkotmány sajátosságai ezt nem teszik lehetővé: nem alkot teljes egységet, nincs formális elsőbbsége, és tartalma is vitatott. Másrészt tartalmi akadályok is vannak: kétségtelen, hogy az 1944 előtti magyar közjog az alkotmányosság számos jelét hordozta, de nem azonos az 1990 utáni jogállamisággal. Ha a magyar közjogi rendszer a 20. század közepéig meg is felelt az akkori alkotmányos követelményeknek (bár a világháború előzményei rányomták bélyegüket az alkotmányosságra), utána a demokráciafelfogás és az alapjogi követelmények tovább fejlődtek. Az 1990-es években kialakult alkotmányosság nem folyamatos sem a kommunista államjoggal, sem az 1944-ig tartó közjogi rendszerrel. Az alkotmányos elvek értelmében tehát a rendszerváltást követő fejlődés új kezdet, és nem egy korábbi közjogi rendszer folytatása.

Emiatt van jelentősége a „vívmány” kifejezésnek. Az Alaptörvény nem kívánja a joggyakorlatot a történeti alkotmányra helyezni, mégis lehetőséget ad a bíróságnak arra, hogy a történeti alkotmány egyes elemeit kiválogassa, és ezt a joggyakorlatban felhasználja.

LÁTHATATLAN ALKOTMÁNY ÉS TÖRTÉNETI ALKOTMÁNY

A láthatatlan alkotmány az alkotmánybíráskodás egyik fontos sarokköve volt a korábbi Alkotmány hatálya alatt. Maga a fogalom az Alkotmánybíróság döntéseiben csak egyszer fordult elő. Sólyom László alkotmánybíró a halálbüntetés eltörlésével kapcsolatos párhuzamos véleményében úgy fogalmazott, hogy

az Alkotmány egésze a kiindulópont. Az Alkotmánybíróságnak folytatnia kell azt a munkáját, hogy értelmezéseiben megfogalmazza az Alkotmány és a benne foglalt jogok elvi alapjait, és ítéleteivel koherens rendszert alkot, amely a ma még gyakran napi politikai érdekből módosított Alkotmány fölött, mint láthatatlan alkotmány, az alkotmányosság biztos mércéjéül szolgál; és ezért várhatóan a meghozandó új alkotmánnyal, vagy jövőbeli alkotmányokkal sem kerül ellentétbe. Az Alkotmánybíróság ebben az eljárásában szabadságot élvez, amíg az alkotmányosság fogalmának keretén belül marad.

A láthatatlan alkotmány koncepciójára azért volt szükség, mert a rendszerváltás után megújított és az 1990-es évek elején ideiglenesnek hitt alkotmány ideológiai-lag üres volt. Ezt az űrt az Alkotmánybíróság gyakorlata és a láthatatlan alkotmány doktrínája töltötte ki értékekkel. *A láthatatlan alkotmány valóban láthatatlannak bizonyult: ténylegesen és kimutathatóan hatott az alkotmánybíráskodásra, úgy, hogy normatív alapja nem volt.*

A láthatatlan alkotmány koncepcióját a 2010-es években komoly politikai támadás érte: a parlament és a kormány nem azonosult a törvényhozói hatalmat korlátozó doktrínával, különösen, ha a láthatatlan alkotmány még az alkotmányozó hatalmat is korlátozhatja.⁷ A történeti alkotmány hangsúlyozása a láthatatlan alkotmány felváltását szolgálta.

A történeti szempontokat az Alkotmánybíróság a korábbi alkotmány hatálya alatt is széles körben figyelembe vette.⁸ Vörös Imre azt is megjegyzi, hogy az Alkotmánybíróság az Alaptörvény alkalmazása során sem tett különbséget a történeti alkotmányozás vívmányainak alkalmazása és a történeti értelmezés között.⁹

⁷ A láthatatlan alkotmány koncepcióját a 61/2011. (VII. 13.) AB határozat indítványozói vetették fel, álláspontjuk szerint ez az elv az alkotmányozó hatalmat is köti. Az Alkotmánybíróság ezt a véleményt nem osztotta.

⁸ VÖRÖS 2016: 44.

⁹ VÖRÖS 2016: 50.

Az Alkotmánybíróság a bírói függetlenség témáját elemezve értelmezte elsőként a történeti alkotmány szerepét. A 33/2012. (VII. 17.) AB határozat rámutatott:

Azt, hogy mi tartozik a történeti alkotmányból a vívmányok közé az Alaptörvény alapján, az Alkotmánybíróságnak kell megállapítania. [...] Amikor tehát az Alaptörvény mintegy ablakot nyit közjogunk történeti dimenziójára, ráirányítja a figyelmet azokra az intézménytörténeti előzményekre, amelyek nélkül mai közjogi viszonyaink és általában jogi kultúránk gyökér nélküliek lennének. Az Alkotmánybíróság felelőssége ebben az új helyzetben rendkívüli, mondhatni történelmi: a konkrét ügyek vizsgálatakor kötelezően be kell emelnie kritikai horizontjába a jogi intézménytörténet releváns forrásait.¹⁰

Az Alkotmánybíróság hozzátette, hogy a történeti alkotmány vívmányai „olyan értelmezési alapelv[et jelentenek] az Alaptörvény előírása alapján, amely mindenkire kötelező, és amelyet az Alaptörvény más szabályai lehetséges tartalmának feltárásakor alkalmazni kell”.¹¹ A történeti alkotmány joggyakorlatát elemző szerzők egyetértenek abban, hogy ennek az elvi megállapításnak megmaradt az érvényessége, és a későbbi joggyakorlatra is irányadó.¹²

Az Alaptörvény kezdeti időszakában a szerzők úgy vélekedtek, hogy a történeti alkotmány segítheti a jogértelmezést,¹³ vagy hogy csak díszítő funkciója van.¹⁴ Általános egyetértés van abban, hogy egy döntés nem alapulhat kizárólag a történeti alkotmány valamely vívmányán; egy törvény alkotmányossága sem dönthető el a történeti alkotmány segítségével. Már csak azért sem, mert ha a történeti alkotmány önmagában lenne az alap, akkor a megváltoztatható jog fogalma megkérdőjeleződne: a történeti alkotmány felülírná a normatív rendelkezéseket.¹⁵

Az Alkotmánybíróság gyakorlata a jogirodalmi várakozásra nem cáfolt rá: számos hivatkozás található a történeti alkotmányra, ezek azonban döntően *obiter dicta* szövegrészek. A gyakorlatból nem olvasható ki, hogy a történeti alkotmány vívmányainak használata a tételes jog mögött vagy fölött álló entitás lenne; épp ellenkezőleg, nem található olyan alkotmánybíróági határozat, amelynek a rendelkező részét a történeti alkotmány alapvetően határozta volna meg.

¹⁰ Indoklás [74]–[75].

¹¹ Indoklás [80].

¹² VÖRÖS 2016: 45; JUHÁSZ 2021: 28.

¹³ CSINK–FRÖHLICH 2012: 134.

¹⁴ VÖRÖS 2016: 47.

¹⁵ Erre a tényre hívja fel a figyelmet Pokol Béla alkotmánybíró a 33/2012. (VII. 17.) AB határozathoz csatolt különvéleményében.

Az a következtetés vonható le, hogy a történeti alkotmányra való hivatkozáskor az Alkotmánybíróság a magyar jogtörténet kiragadott elemeit alkalmazza, és nem magát a történeti alkotmányt mint az elvek és szabályok folyamatos fejlődése alapján kialakult rendszert. Ebben az értelemben eltérés van a történeti alkotmány jogtörténészek és Alkotmánybíróság által használt fogalma között.

A fentiekből az a következtetés vonható le, hogy

- a történeti alkotmány tartalma értelmezés tárgya, tehát bizonytalan;
- a doktrína segíti az Alkotmánybíróság jogértelmezési tevékenységét;
- alkalmazása jelentősen befolyásolja a jogértelmezés eredményét, így a törvényi szabályozás tartalmát.

Ez a három elem a láthatatlan alkotmány koncepciójára is érvényes volt. Mindkét fogalom az absztrakt alkotmányosságot részesíti előnyben a normatív jogi rendelkezésekkel szemben, jelentősen növelve ezzel az Alkotmánybíróság mérlegelési mozgásterét.

A két doktrína eredete és narratívája gyökeresen különbözik.¹⁶ A láthatatlan alkotmányt a kilencvenes évek liberális alkotmányjoga termékének tekintik, a történeti alkotmány figyelembevételét pedig a 2010-es évek óta uralkodó historizáló-konzervatív narratívának tulajdonítják. A „referenciabázis” is más: az egyik elvont elvekre, a másik a magyar történelemben jelentős szabályokra, megoldásokra utal. Alkalmazásukban azonban jóval kisebb a különbség: az Alkotmánybíróság lehetőséget kapott értelmezési szabadságának kiterjesztésére és mozgásterének növelésére. A különbség azonban az, hogy a történeti alkotmány esetében ezt a lehetőséget maga az alkotmányozó hatalom teremtette meg az Alkotmánybíróságnak: a történeti alkotmánynak normatív alapja van.

A két koncepció közti különbséget úgy összegezhethetjük tehát, hogy a láthatatlan alkotmány koncepciója normatív alap hiányában (láthatatlanul) is meghatározta a kilencvenes évek alkotmányosságát, a történeti alkotmány ugyanakkor látható alkotmányos alappal bír, viszont a gyakori hivatkozás mellett sem gyakorol (ügy)döntő hatást az alkotmánybírósági gyakorlatra.

¹⁶ A két koncepció szembeállítását elveti Sólyom László, aki szerint ha valóban jogfolytonosság van a történeti alkotmány kora és a jelen között, akkor ilyen cezúra nem tehető, és például a láthatatlan alkotmány fogalma is a történeti alkotmány vívmánya lehetne (SÓLYOM 2011: 12). Ez a lehetőség ugyanakkor az alkotmánybíráskodásban nem merült fel.

IRODALOM- ÉS FORRÁSJEGYZÉK

- CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna (2012): *Egy alkotmány margójára: Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az Alaptörvényről*. Budapest: Gondolat.
- JUHÁSZ Dorina (2021): A történeti alkotmány vívmányai és a Nemzeti hitvallás szerepe az alkotmányjogi érvelésben gyakorlati szemszögből. *Alkotmánybírósági Szemle*, (2), 25–33.
- KOCSIS István (1995): *A Szent Korona tana: Múltja, jelene, jövője*. Budapest: Püski.
- PACZOLAY Péter (1994): A történeti alkotmány és a konzervatív jogi gondolkodás. In TÖKÉCZKI László (szerk.): *Magyar konzervativizmus: Hagyomány és jelenkor*. Budapest: Batthyány Lajos Alapítvány, 29–36.
- SÓLYOM László (2011): Előszó. In JAKAB András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest: HVG-Orac, 11–14.
- SZABÓ István (2017): Az államforma rendezése (1920). In BARABÁS Tünde – VÓKÓ György (szerk.): *A bonis bona discere*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet – Pázmány Press, 445–458.
- SZABÓ, István (2022): The Constitutional Development of Hungary after 1918. In CSINK, Lóránt – TRÓCSÁNYI, László (szerk.): *Comparative Constitutionalism in Central Europe: Analysis on Certain Central and Eastern European Countries*. Miskolc–Budapest: CEA Publishing, 73–87. Online: https://doi.org/10.54171/2022.lcslt.ccice_5
- SZALMA József (2017): A történelmi/történeti és a kartális alkotmány teljességéről és jogalkalmazási kérdéseiről. *Jogelméleti Szemle*, 18(2), 179–188. Online: <https://doi.org/psqt>
- VÖRÖS Imre (2016): A történeti alkotmány az Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Közjogi Szemle*, (4), 44–57.